

УДК 726.8(=411.16)(477.83/.86):7.025
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/98-1-35>

Наталія ЛЕВКОВИЧ,
orcid.org/0000-0002-4440-204X
доктор мистецтвознавства,
доцент кафедри історії і теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв
(Львів, Україна) natlevkovych@lnam.edu.ua

Марта КРАВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-0742-9147
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри історії і теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв
(Львів, Україна) kravchenkomarta@lnam.edu.ua

ЄВРЕЙСЬКІ КЛАДОВИЩА ГАЛИЧИНИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИСТЕМ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню проблематики збереження, визначення та інтерпретації цінності єврейських кладовищ Галичини, як багатовимірних об'єктів культурної спадщини, що поєднують матеріальні та нематеріальні складові. Обґрунтовано важливість розгляду кладовищ не лише як локалізованих поховальних просторів, але і складних культурних ландшафтів у межах яких репрезентуються історичні, соціальні, духовні, символічні, мистецькі цінності. Такий підхід дозволяє розширити традиційне розуміння кладовища як пам'ятки культурної спадщини та розглядати її як динамічну систему пам'яті, що функціонує у тривалому часовому вимірі. Єврейські кладовища Галичини, які на сьогодні перебувають у вкрай поганому, якщо не катастрофічному стані збереження є ілюстрацією світоглядних моделей, релігійних уявлень, соціальних структур юдейської громади. Єврейські кладовища є просторами пам'яті, що зберігають сліди громад які практично повністю були знищеними в часи Голокосту і надгробки стали носіями пам'яті і останніми маркерами історичної присутності юдеїв в численних містечках та селах краю. Теоретичне підґрунтя дослідження базується на сучасних підходах до оцінки культурної спадщини, які передбачають багаторівневу систему. Давні кладовища розглядаються з урахуванням історичної, соціальної. Релігійної, символічної, ритуальної та мистецької цінностей. Особливу увагу зосереджено на кладовищі як своєрідному архіві пам'яті та історичному документі, який є важливим джерелом в контексті втрати історичних документів. Надгробки набувають статусу альтернативного історичного ресурсу, дозволяють реконструювати не лише імена і дати, але і соціальні ролі, родинні зв'язки, системи цінностей. Важливою є роль у збереженні локальної історії та колективної пам'яті громади. В цьому контексті оздоблення та епітафії надгробків розглядаються як текстуальні носії культурної пам'яті, що поєднують функції ідентифікації, меморіалізації та кодування за допомогою формул зрозумілих від покоління до покоління. Таким чином збереження до дослідження цінності єврейських кладовищ Галичини дає можливість вивчати історію громади, її культуру та мистецтво.

Ключові слова: єврейські кладовища Галичини, оцінка цінності, культурна спадщина, збереження спадщини, колективна пам'ять, матеріальний архів, епітафії.

Nataliya LEVKOVYCH,
 orcid.org/0000-0002-4440-204X

Doctor of Art History,
 Associate Professor at the Department of History and Theory of Art
 Lviv National Academy of Arts
 (Lviv, Ukraine) natlevkovych@lnam.edu.ua

Marta KRAVCHENKO,
 orcid.org/0000-0002-0742-9147

Candidate of Art History,
 Associate Professor at the Department of History and Theory of Art
 Lviv National Academy of Arts
 (Lviv, Ukraine) kravchenkomarta@lnam.edu.ua

JEWISH CEMETERIES OF GALICIA: PRESERVATION AND INTERPRETATION OF CULTURAL VALUE SYSTEMS

The article is devoted to the study of the issues of preservation, assessment, and interpretation of the value of Jewish cemeteries in Galicia as multidimensional objects of cultural heritage that combine both tangible and intangible components. The importance of considering cemeteries not only as localized burial spaces but also as complex cultural landscapes is substantiated, within which historical, social, spiritual, symbolic, and artistic values are represented. Such an approach makes it possible to expand the traditional understanding of cemeteries as heritage sites and to interpret them as dynamic systems of memory functioning over a long temporal duration.

Jewish cemeteries of Galicia, which today are in an extremely poor, if not catastrophic, state of preservation, serve as illustrations of the worldview models, religious beliefs, and social structures of Jewish communities. They function as spaces of memory that preserve traces of communities that were almost completely destroyed during the Holocaust, and gravestones have become carriers of memory and the last markers of the historical presence of Jews in numerous towns and villages of the region.

The theoretical framework of the study is based on contemporary approaches to cultural heritage assessment, which involve a multi-layered system of values. Historic cemeteries are analyzed in terms of historical, social, religious, symbolic, ritual, and artistic values. Particular attention is focused on cemeteries as specific archives of memory and historical documents, which become especially important sources in the context of the loss of archival materials. Gravestones acquire the status of alternative historical resources, enabling the reconstruction not only of names and dates but also of social roles, family relationships, and systems of values.

The role of cemeteries in preserving local history and the collective memory of communities is emphasized. In this context, the decoration and epitaphs of gravestones are interpreted as textual carriers of cultural memory, combining the functions of identification, memorialization, and symbolic encoding through formulaic expressions understandable across generations.

Thus, the preservation and study of the value of Jewish cemeteries in Galicia provide opportunities to explore the history of communities, as well as their culture and artistic heritage.

Key words: Jewish cemeteries of Galicia, heritage value assessment, cultural heritage, heritage preservation, collective memory, material archive, epitaphs.

Постановка проблеми. В сучасних культурологічних практиках та наукових студіях проблематика оцінки культурної спадщини набуває особливої актуальності, у зв'язку із зміною парадигми її осмислення і акцентом на ціннісно орієнтоване розуміння, в якому ключову роль відіграють нематеріальні та духовні виміри. У цьому контексті особливого значення набуває збереження та дослідження кладовищ, як специфічного типу культурної спадщини, що поєднує архітектурні, мистецькі характеристики, історичну та локальну пам'ять, ритуальні практики та символічні форми репрезентації духовного досвіду людства.

Визначення цінності культурної спадщини є важливою категоріальною складовою сучасної

пам'яткоохоронної діяльності. Саме завдяки розробленим впродовж останніх десятиліть систем оцінки можна визначити і дати відповіді на ключові запитання. А саме, що саме підлягає збереженню, чому це є важливим, якими методами має здійснюватися охорона об'єкта (консервація, реставрація чи ревіталізація), які заходи необхідні для популяризації культурної спадщини, а також як визначити її матеріальну й духовну цінність. Відтак сучасні підходи збереження культурної спадщини є багаторівневими, міждисциплінарними та ціннісно-орієнтованими. Особливо актуальним в сучасній українській пам'яткоохоронній діяльності є робота із історичним кладовищами, адже більшість із них перебувають у вкрай пога-

ному стані збереження, не входять до переліку об'єктів історико-культурної спадщини і відповідно не охороняються законом. У переважній більшості випадків території старих кладовищ перебувають на балансі місцевих громад, які ніяким чином не залучені до їх збереження та дослідження. Особливо складна ситуація простежується із збереженням поховань корінних народів та національних меншин які не проживають на території громад. Систематично руйнуються старі єврейські, німецькі, польські кладовища, і таким чином втрачаються не тільки матеріальні об'єкти, але і стирається пам'ять, руйнуються мости між минулим та сьогоденням.

Мета статті полягає у дослідженні єврейських кладовищ Галичини як об'єктів культурної та духовної спадщини, аналізі підходів до визначення їх цінності на основі сучасних міжнародних ціннісно-орієнтованих моделей.

Аналіз досліджень. У сучасному міжнародному дискурсі дослідження методик збереження історико-культурної спадщини зміщується від вузького матеріального бачення до ціннісно-орієнтованої моделі, в якій об'єкт розглядається як носій історичних, соціальних, духовних, меморіальних, комунікативних значень. Такий підхід є центральним в теоретичних та практичних напрацюваннях Інституту консервації Гетті (Getty Conservation Institute) у наукових збірниках та звітах якого публікуються сучасні методики збереження спадщини (Myers D., 2024). Логіку переходу від декларативного визнання «цінності спадщини» до методики її дослідження і включення в управлінські рішення розглядає Рендал Мейсон в праці «Оцінка цінностей у плануванні збереження: методологічні проблеми та підходи до їх вирішення» (Mason R., 2002). Поняття цінності розглядає Єлена Секеч у науковій розвідці «Поняття цінності у збереженні культурної спадщини» (Šćekić J., 2023). Принцип охорони культурної спадщини, планування. Організацію, моніторинг більшості процесів, а також взаємозв'язок між визначенням культурної цінності, автентичністю та практиками управління розглянуто в праці «Керівні принципи управління об'єктами всесвітньої культурної спадщини» Б. Філдена та Дж. Джокілехо (Feilden B. M., 1998).

Виклад основного матеріалу. Становлення науково-методологічних підходів до оцінки культурної спадщини сягають початку ХХ ст. і висвітлені у працях австрійського мистецтвознавця Алоїза Рігеля, зокрема у праці «Сучасний культ пам'яток, його сутність та походження» (Riegl A., 1903) яка вийшла друком у 1903 році. Саме

А. Рігель заклав теоретичне підґрунтя багатовимірного підходу до визначення та розуміння цінності пам'яток, які на сьогодні продовжують бути актуальними і подекуди ключовими у світовій практиці збереження культурної спадщини. Його концепція полягає у зміні підходу від традиційного історичного чи естетичного трактування пам'ятки до складної системи ціннісних координат, у межах яких пам'ятка культурної спадщини розглядається як носій різночасових та соціально обумовлених змінних значень у контексті розвитку культури. В центрі теорія А. Рігеля є поняття цінності пам'ятки яка не є універсальною чи сталою, а формується в процесі взаємодії суспільства із матеріальними свідченнями минулого. Відповідно жодна пам'ятка не має сталої визначеної цінності, а є результатом нашарувань різних контекстів та суб'єктивних обставин. Саме ця ідея знайшла продовження формуванні сучасних підходів до оцінки культурної спадщини, що передбачає не зведення до одного знаменника, а аналіз комплексу ціннісних характеристик. Запропонована типологія цінностей стала класичною для теорії збереження історико-культурної спадщини. Дослідник виокремив «вікову цінність», «історичну цінність», «художню цінність», «цінність новизни», «цінність використання». Кожен із цих критеріїв має визначені критерії застосування та актуалізації в культурній практиці.

Теоретичні напрацювання А. Рігеля не втратили актуальності і до сьогодні, і набули свого розвитку в численних актуальних дослідженнях які працюють із різними формами спадщини та їх оцінкою. Зокрема в працях Інституту консервації Гетті (Getty Conservation Institute) автори розвинули класифікацію і виділили 24 типи цінностей і включили їх до цінностей спадщини, розробленої на основі принципів Nara Grid. Ця класифікація дала можливість багаторівнево оцінювати історичні, естетичні, соціокультурні, економічні, інформаційні цінності щодо шести вимірів спадщини, а саме проектування, матеріальності, функції, місця, традиції, технік, духу, пам'яті. Варто зазначити що саме поняття цінностей і цінності перебуває у стані постійної зміни.

Провідний теоретик охорони культурної спадщини, британський дослідник Бернард М. Фейлден (Feilden, B. M., 2003), чий дослідження є базовими і цитуються в документах ICOMOS та UNESCO поділяє цінності спадщини на три великі групи. Емоційні, що включають духовну і символічну цінність, подив, ідентичність, тяглість. Культурні – передбачають документальну, історичну, археологічну, вікову, рідкісну, естетичну,

символічну, візуальну, ландшафтну, екологічну та наукову. Цінності використання – економічну, функціональну, суспільну та політичну. Культурна цінність охоплює репрезентативне значення, яке суспільство надає місцю чи пам'ятці, коли ототожнює її з певними історичними подіями, особами або з матеріальними та нематеріальними конотаціями. Такі цінності є вкоріненими, доволі часто формують ідентичність спільнот, передаються з покоління в покоління, змінюючись з часом. Духовна цінність формується із спільних традицій, вірувань, церемоній та ритуалів, що визначаються формами релігії. Історична та вікова цінність є в основі самого поняття спадщини, і її прояви полягають в унікальності об'єкту, його культурного та архівного потенціалу як носія інформації, спільних асоціацій, та врешті побутування пам'ятки. Важливими підтипами цієї класифікації є освітня та мистецька цінність.

Підхід Бернарда М. Фейлдена релевантний типології Вільяма Д. Лайпа (Lipe, W., 1984: 1–11), американського археолога, професора антропології. Дослідник виводить чотири базові категорії цінності спадщини: асоціативно-символічну, інформаційну, естетичну і економічну. Важливим моментом є заперечення домінування матеріально орієнтованого визначення будь якого типу спадщини. Класифікація В. Лайпа детально проаналізована і розширена в більш сучасних дослідженнях, зокрема Рендал Мейсон зазначає, що артикуляція цінності артефактів безпосередньо впливає та формує рішення надання статусу спадщини, інвестування, планування майбутнього пам'ятки чи вибору ступеню втручання в її оригінальність та цілісність. Він також підкреслює, що саме цінності суттєво формують практичні рішення у сфері охорони історико-культурної спадщини (Mason, R., 2002: 5). Наскрізною тезою досліджень Р. Мейсона є визначення, що цінності спадщини за своєю природою є різномірними. Часто конфліктують, а також залежать від соціального, культурного, економічного й політичного контексту, не є фіксованими та незмінними, а формуються через взаємодію людей, місць і соціальних процесів (Mason, R. 2002: 8-9, 11-12.). За результатами досліджень та співставлень різних класифікацій та типологій Р. Мейсон здійснює основний поділ на соціокультурні та економічні цінності підкреслюючи їх абсолютну полярність, а відмінність полягає у концептуальних рамках та формулюванні визначень. Соціокультурні охоплюють більш ширші поняття, що включають історичну, естетичну цінність, політичну, етнографічну, суспільну, освітню цінності. Соціокуль-

турна цінність визначається значенням об'єкту для людства та окремих груп завдяки віку, красі, художнім якостям, ролі у культурній ідентифікації. Важливим чинником є історична цінність які включають вік об'єкту, зв'язок із людьми чи подіями, його рідкість чи навіть унікальність, технологічні особливості та архівний потенціал.

Визначення цінності давніх кладовищ можна розглядати на кількох рівнях, а саме як архітектурний об'єкт, мистецький твір, носій історичної пам'яті, локальної історії, простір національної, релігійної ідентичності та навіть ритуальних чи духовних практик. Відповідно важливими є розуміння цінності матеріальної і нематеріальної спадщини і відповідної їх вимірів. Збереження єврейських кладовищ Галичини визначається не тільки в картографуванні та внесенні до переліку пам'яток історико-культурної спадщини, але й потребою їх осмислення як унікальних носіїв багаторівневої культурної цінності, що поєднує матеріальні, історичні, та духовні виміри. Таким чином сформульовані Алоїзом Ріглем теоретичні засади опрацювання і розуміння цінності культурної спадщини набувають особливої релевантності, і дозволяють трактувати кладовище як специфічний історичний документ, архів пам'яті в якому зафіксована історія єврейської громади і її членів, духовні та ритуальні практики.

Кожен надгробок, епітафія, символічне оздоблення чи навіть просторове розташування є носієм інформації про місце громади в тогочасному соціумі, соціальну ієрархію в середині громади, її релігійні уявлення, ритуали та традиції, мовні практики та навіть економічні можливості. Особливу цінність становлять символічні зображення які мають кілька рівнів прочитання, і глибоке значення.

Доволі часто кладовища є чи не єдиними джерелами для дослідження історії і культури єврейської громади. Така фрагментарність джерел та знань пояснюється не тим, що ці громади не створювали власної документації чи не залишали матеріальної спадщини, а тим, що значна частина спадку була втрачена, розпорошена, виведена з первісного контексту. Єврейські громади традиційно мали значні власні архіви, які формували пінкаси – книги громадських записів, документи які засвідчували принципи самоуправління, рішення кагалу, судові та адміністративні питання. Вони давали уявлення про економічну діяльність, майнові відносини, локальні конфлікти, демографію. Однак катастрофа Голокосту радикально перервала інституційну тяглість громад, а свідченням про їх існування залишаються тільки старі і часто

занедбані кладовища. Зокрема дослідник єврейських архівів і документів Дж. Лустіг зазначає, що в окремих випадках саме надгробки залишаються єдиним свідченням існування громад, і кладовища виконують функцію «матеріального архіву», оскільки містять імена, дати, родинні зв'язки, титули, інколи професійні чи релігійні статуси, епітафії, формули колективної пам'яті та знаки локальної ідентичності. В контексті втраченої громади надгробок – це не лише пам'ятка поховальної культури, але й носій історичної інформації, який частково компенсує втрату кагальних документів (Lustig J., 2017: 61-63.).

Фізичне руйнування надгробків, стирання написів та епітафій, вандалізм та вторинне використання матеріалів призводить до поступового але незворотного знищення джерельної бази і є матеріальною і духовною втратою. У цьому контексті кожне недосліджене, незадокументоване кладовище є потенційно втраченим архівом. Саме тому фіксація, цифровізація та науковий опис є актуальним завданням, що потребує співпраці із науковими інституціями, партисипативною участю місцевих громад та залучення міжнародних організацій. Однак сучасні підходи до дослідження культурної спадщини акцентують на тому, що пам'ять не є безпосереднім відтворенням минулого, а постає як конструкція, сформована у взаємодії минулого і сучасності. А спадщина розглядається не як об'єктивна реальність минулого, а як продукт сучасних практик осмислення цього минулого (Lowenthal D., 1985: 193)

Не менш важливим є розуміння кладовища як символічного простору ритуальних практик і сакральної комунікації. Навіть у тих випадках, коли громада припинила своє існування і жива традиція втрачена, кладовища продовжують репрезентувати систему вірувань, пов'язану із уявленнями про смерть, пам'ять і трансцендентність. Епітафії практично усіх єврейських надгробків завершує абревіатура «нехай буде ім'я його/її зав'язане у вузлі життя», що є однією з найбільш стійких і семантично наповнених формул єврейської меморіальної культури. У первісному контексті формула є прямим посиленням на біблійний текст «... і душа мого пана буде зав'язана у вузлі життя у Господа, Бога твого ...» (1 Сам. 25:29), проте згодом вона стає постулатною формулою загробного існування душі і універсальним завершенням епітафій. У традиційній єврейській культурі пам'ять має не лише психологічне, але і релігійне значення і є важливим чинником для збереження власної ідентичності. Яскравою ілюстрацією цього для усіх єврейських

діаспор є пам'ять про Землю Ізраїлю та Єрусалимський Храм, символами яких оздоблені більшість ритуальних синагогальних предметів тощо. Тому забуття (втрата пам'яті) прирівнюється до знищення, тоді як дотримання пам'яті – це форма продовження існування. Таким чином фінальна формула включає померлого в колективну пам'ять Ізраїлю, збереження його імені в ланцюгу поколінь та формування безперервної традиції. Відтак, з урахуванням теорій цінності культурної спадщини, епітафія надгробка набуває багатовимірного значення: вона має історичну цінність, оскільки свідчить про тяглість традиції; духовну – адже відображає віру та відданість Богові; соціальну – бо маркує надгробок як юдейський пам'ятник; а також цінність пам'яті, оскільки зберігає ім'я для громади й родини та формує уявлення про безперервність існування.

Традиційні юдейські епітафії некрополів Галичини формують особливий тип текстуальної практики, коли індивідуальна пам'ять про людину інтегрується в колективну систему культурних, релігійних і соціальних значень. Використання усталених формулювань, які повторюються впродовж століть утворюють певний канон текстів епітафій. Більшість епітафій на перший погляд є стереотипними але репрезентують норми та цінності спільноти. На надгробках чоловіків найчастіше зустрічаються формули, що акцентують на благочесті, повазі в громаді та відданості вивченню Тори: «був добрим і шанованим мужем», «вивчав Тору день і ніч», «людина праведна», «людина богобоязлива». У жіночих зустрічаємо не менш канонізовані визначення: «жінка чесна і добра», «дім її був відкритий для подорожнього», «донька праведного батька», «опора дому», «милосердна і благочестива». Ці формули не є випадковими, а відображають чітко структуровану систему гендерно маркованих чеснот, що трактувалися і визначалися суспільством як нормативні. Епітафія не лише описує конкретну людину, а виконує функцію соціального кодування, вписує померлого в систему цінностей громади, визначає що саме вважалося гідним пам'яті. Таким чином надгробок є інструментом репрезентації колективних уявлень про мораль, релігію, історію тощо. Через сталість формул формується уява про стабільність і незмінність громад від покоління до покоління. Особливе значення для збереження ідентичності громади, її зв'язку із предками є використання імені батька у формулах, що не лише більш точно ідентифікує померлого\лу але і вплітає його/її в своєрідний родинний вузол. Таким чином можна говорити про епітафію як про механізм культурної

пам'яті, що забезпечує безперервність історичного досвіду.

Цінність епітафій полягає у поєднанні матеріального об'єкту, яким є надгробок із нематеріальними сенсами, що передбачають пам'ять, віру, соціальні норми, колективну та індивідуальну пам'ять. Епітафія трактується не просто як текст на камені й маркування поховання, а стає складним культурним феноменом, який функціонує як носій багаторівневих цінностей. Також вони формують архів пам'яті, що зберігає інформацію про повсякденне життя і структуру спільності.

Важливим завданням на сьогодні є збереження пам'яток історико-культурної спадщини, формування принципів роботи з історичним матеріалом, популяризації об'єктів та залучення громад до реалізації проєктів. Найбільш актуальними на сьогодні є підходи які трактують спадщину не як формальний матеріальний об'єкт, а розглядають її як носія цінностей та знань. Базовим підходом в сучасній практиці збереження історико-культурної спадщини є ціннісно-орієнтована стратегія, що полягає в розумінні історичної, художньої, соціальної, наукової, духовної та інших цінностей пам'ятки. Важливим є залучення спільнот для ефективної охорони та управління, це зміщує фокус від інституційної охорони пам'яток до моделі співучасті. В контексті збереження давніх кладовищ особливе значення відіграють громади, користувачі простору, нащадки похованих та мешканці, це дає можливість бачити і трактувати спадщину не як археологічні залишки, а простір культурної дії.

Висновки. Отже давні кладовища постають як унікальні феномени, що подносять матеріальну та нематеріальну складові. Території та надгробки кладовищ є матеріальними пам'ятками історико-культурної спадщини, однак художнє оздоблення, тексти епітафій забезпечують трансляцію сенсів, що виходять за межі матеріальної форми. Збереження кладовищ повинно розглядатися не лише як охорона пам'ятників, а як збереження комплексного культурного явища, в якому інтегровані історичні, духовні, соціальні та символічні виміри. З огляду на втрату архівів громад епітафій надгробків набувають особливої історичної ваги, вони виконують функцію альтернативного джерела, що дозволяє вивчати соціальні та культурні аспекти життя громад. Надгробки містять інформацію про імена, родинні зв'язки, соціальні ролі, моральні чесноти, що формує локальний архів громад. Давні кладовища необхідно трактувати як об'єкти, що поєднують різні типи цінностей. Мистецьку – як пам'ятки скульптури; історичну як джерело інформації та свідчення локальної історії; пам'яті – як інструмент збереження імені; духовну – як свідчення віри і ритуалів; соціальну – як відображення норм і ролей; символічну – як елемент культурного коду. Збереження та розуміння цінності давніх некрополів зумовлені їх унікальною здатністю акумулювати та репрезентувати багатовимірну культурну спадщину, є важливими не лише для охорони матеріальних об'єктів, але і формування відповідального ставлення до спадщини як системи знань, що визначає свідомість та культуру нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Myers D., Hansen J. Inventories and surveys for heritage management : lessons for the digital age. Los Angeles, 2024. 158 p.
2. Mason R. Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. *Assessing the Values of Cultural Heritage* / ed. by M. de la Torre. Los Angeles, 2002. P. 5–30.
3. Šćekić J., Tilinger D., Milovanović A. The notion of value in cultural heritage preservation: A systematic review of foundational sources published by renowned international organisations. *Journal of Cultural Heritage*. 2025. Vol. 76. P. 52–64.
4. Feilden B. M., Jokilehto J. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. 2-nd ed. Rome, 1998. 137 p.
5. Riegl A. Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung. Wien : W. Braumüller, 1903. 65 p.
6. Lipe W. D. Value and Meaning in Cultural Resources. *Approaches to the Archaeological Heritage* / ed. by H. Cleere. Cambridge, 1984. P. 1–11.
7. Lustig J. A Time to Gather: A History of Jewish Archives in the Twentieth Century. Los Angeles : University of California Press, 2017. 288 p.
8. Lowenthal D. The Past Is a Foreign Country. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. 489 p.

REFERENCES

1. Myers D., Hansen J. (2024) Inventories and surveys for heritage management : lessons for the digital age. 158 p.
2. Mason R. (2002) Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. *Assessing the Values of Cultural Heritage* / ed. by M. de la Torre. P. 5–30.
3. Šćekić J., Tilinger D., Milovanović A. (2025) The notion of value in cultural heritage preservation: A systematic review of foundational sources published by renowned international organisations. *Journal of Cultural Heritage*. Vol. 76. P. 52–64.

4. Feilden B. M., Jokilehto J. (1998) *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. 2-nd ed. Rome. 137 p.
5. Riegl A. (1903) *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung*. Wien : W. Braumüller. 65 p.
6. Lipe W. D. (1984) *Value and Meaning in Cultural Resources. Approaches to the Archaeological Heritage* / ed. by H. Cleere. Cambridge. P. 1–11.
7. Lustig J. (2017) *A Time to Gather: A History of Jewish Archives in the Twentieth Century*. Los Angeles : University of California Press. 288 p.
8. Lowenthal D. (1985) *The Past Is a Foreign Country*. Cambridge : Cambridge University Press. 489 p.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

